

Open Access innebærer at vitenskapelige publikasjoner gjøres fritt tilgjengelig på nettet. Forfatter eller opphavsmann beholder opphavsretten til publikasjonen, men gir brukere tillatelse til å lese, laste ned, kopiere, distribuere, skrive ut, søke i eller lenke til fullteksten uten å forlange vederlag. Denne tekstversjonen er en såkalt postprint (siste manusversjon etter fagfellelvurdering), noe som innebærer at teksten er lik den publiserte utgaven, men uten samme design og paginering.

Oppgi originalversjon ved sitering: Fredwall, T. E. (2004). Med skjønnlitteraturen som samtalepartner: Refleksjoner med utgangspunkt i figuren Siss i Tarjei Vesaas' roman *Is-slottet*. *Tidsskrift for sjelesorg*, 24(4), 238-263.

Med skjønnlitteraturen som samtalepartner. Refleksjoner med utgangspunkt i figuren Siss i Tarjei Vesaas' roman *Is-slottet*

Terje E. Fredwall

INNLEDNING

Det ligger noe grunnleggende menneskelig i det å ville være sett. I behovet for å være møtt av et annet menneskets blikk, av øyne som bekrefter og forstår, som anerkjenner, verdsetter og respekterer. Helt fra spedbarnets første kontakt med foreldrene – med sine betydningsfulle andre – utleveres vi til hverandre. Ansikt til ansikt. I tillit og i avhengighet. Den danske teologen Knud E. Løgstrup uttrykker dette godt når han understreker hvordan vi aldri har med et annet menneske å gjøre uten at vi holder noe av dets liv i våre hender. "Vort liv", skriver han, "er nu engang hen over hovedet på os skabt sådan, at det ikke kan leves på anden måde end ved at det ene menneske i vist eller begæret tillid udleverer sig og giver mer eller mindre af sit liv i det andet menneskes hånd. Med vor blotte holdning til hinanden er vi med til at give hinandens verden dens skikkelse. Hvilken vidde og farve den andens verden får for ham selv er jeg med til at bestemme med min holdning til ham. Jeg er med til at gøre den vid eller snæver, lys eller mørk, mangfoldig eller kedelig – og ikke mindst er jeg med til at gøre den truende eller tryk. Ikke ved teorier eller anskuelser, men ved min blotte holdning" (Løgstrup 1956:27f).

Denne artikkelen skal handle om bekreftelse. Om behovet for å bli sett, godtatt og følelsesmessig akseptert, og om den smerten som oppstår når disse behovene ikke innfris. Samtidig er den et forsøk på å synliggjøre hvor viktig litteraturen kan være for en teologi og en kirke som lever tett opp til menneskets livssituasjon og brytningsperioder. Kirken forvalter ord og sakrament, markerer sentrale kulturelle overgangsriter og er en institusjon der mennesket får komme med sine erfaringer, kriser og opplevelser. Slike møter krever mye av kunnskap, empati og innsikt fra kirkens side. Om ikke så mye for å forklare som for å forstå. Som for å kunne leve seg inn i det andre menneskets livssituasjon og selvforståelse, gjenkjenne det språkliggjorte og usagte, det erfarte og det ubeskrevne – og på den måten legge forholdene til rette for en fruktbar og meningsbærende interaksjon.

Sagt på en annen måte: Det er først ved å ha tilstrekkelig med kunnskap om et fenomen at en har mulighet for å gjenkjenne det. Dette understreker ikke bare teologiens behov for inngående samarbeid med fagdisipliner som psykologi, sosialantropologi og sosiologi. Det uttrykker også kirkens ansvar for å sette seg inn i det moderne menneskets livsvirkelighet. Og det er her kunsten i mine øyne trer frem som en svært egnet

samtalepartner. Jeg tror kunst, slik den kan komme til uttrykk gjennom film, musikk og litteratur, er en av de beste kilder vi har til å forstå hvordan mennesket i mer eller mindre språkliggjort form opplever seg selv og sin egen samtid. Samtidig fremstår den som en unik mulighet til å studere hvordan den menneskelig samhandling og kommunikasjon kan foregå i dagliglivet.

LITTERATUR SOM ESTETISK MODELL AV VIRKELIGHETEN

Til grunn for en slik tilnærming ligger det en forståelse av at litteratur og virkelighet, samfunn og fiksjon på en eller annen måte kan knyttes sammen. Den litterære teksten betraktes som en estetisk modell av virkeligheten, og språket trer frem som både kommunikasjonsmiddel og erkjennelseskilde. Ifølge den tyske resepsjonsetetikeren Wolfgang Iser, som gjennom bøker som *The implied reader*, *The act of reading* og *The fictive and the imaginary* har etablert seg som en av de mest toneangivende vestlige hermeneutikerne de siste tiårene, finnes det en komplementær avhengighet mellom det fiktive og det virkelige, en supplerings som munner ut i at enhver litterær tekst trer frem som en uskillelig blanding av virkelighet og fiksjon. Gjennom interaksjonen mellom tekst og leser tvinges leseren til å ta stilling til eget liv og normer; han kan så å si transformeres av tekstens gjenstridighet – av det resepsjonsetetikken omtaler som tekstens tomrom og hull: det som ikke eksplisitt sies i teksten, men som stimulerer leseren til å bruke av seg selv og sin egen tekstkompetanse og livserfaring – på en slik måte at en blir oppmerksom på elementer i egen personlighet eller i samfunnet som en tidligere ikke var bevisst. Det er i disse tomrommene, i den grunnleggende asymmetrien mellom tekst og leser, at kommunikasjonen i leseakten oppstår. Det er her, idet leseren mobiliserer sin forestillingsverden for å utfylle ubestemtheten, at mening produseres. Og det er gjennom en slik mobilisering at leseren selv kan etablere nye erfaringer. Som estetisk modell av virkeligheten trer litteraturen slik frem som både kilde og korrektiv til å forstå og tolke leserens egen sosiokulturelle kontekst. "[I]t enables", skriver Iser, "the participants – or contemporary readers – to see what they cannot normally see in the ordinary process of day-to-day living; and it enables the observers – the subsequent generations of readers – to grasp a reality that was never their own" (Iser 1978:74).

Det er ikke plass til å gå nærmere inn på disse forholdene her.¹ Poenget med denne innledningen er å antyde en hermeneutisk ramme for hvor viktig den fiktive litteraturen som estetisk modell av virkeligheten kan være for å forstå seg selv og sin egen sosiokulturelle kontekst. Fortellinger *gjør* noe med den som leser, ikke bare gjennom å være underholdning og spenning, men også ved å bringe frem dybder og lag i leseren som denne selv ikke var bevisst på før han eller hun begynte å lese. Fortellingene kan være godt eller dårlig fortalt, de kan plasseres som trivilllitteratur eller som lødig litteratur; i seg selv er det uvesentlig så lenge de møter en leser som leser dem. Det er i leseakten at vi reagerer på det som fortelles. Det er i dette møtet at leseren transformeres og utfordres til å se seg selv og sin sosiokulturelle kontekst med nye øyne. Og det er gjennom denne

---

¹ En mer utførlig drøfting av Wolfgang Isers resepsjonsetetikk og forholdet mellom litteratur og teologi er gitt i min hovedoppgave *I møte med Den andre* (Fredwall 2002).

interaksjonen at menneskene kan oppleve litteraturen som meningsskapende, virkelighetsfortolkende og horisontutvidende.

TARJEI VESAAS' ROMAN *IS-SLOTTET*

Jeg skal i denne artikkelen forsøke å synliggjøre hvordan skjønnlitterære tekster kan fremstå som relevante i forhold til studiet og forståelsen av menneskelig samhandling og kommunikasjon. I Tarjei Vesaas' roman *Is-slottet*, et verk han mottok Nordisk råds litteraturpris for i 1964 og som senere er blitt karakterisert som en nasjonal, norsk klassiker, møter vi de to elleveåringene Siss og Unn. Det er høst, og den foreldreløse Unn er nettopp flyttet til bygda etter at moren hennes døde. Hun kommer i klasse med den jevnaldrende Siss, men holder seg for seg selv og nekter å bli med i leken i skolegården. "Eg kan ikkje", sier hun idet Siss inviterer henne med i flokken (13). Likevel oppstår det kontakt mellom de to jentene, og i et håp om å bli venner, møtes de en kveld hjemme hos Unn.

Før møtet med Unn lever Siss i en tilsynelatende vellykket, trygg og god tilværelse. Riktig nok hører vi at hun til tider er plaget av sterk mørkeredsel, men dette visker likevel ikke ut det umiddelbare bildet av henne som en utadvendt elleveåring, oppvokst i et godt og harmonisk hjem med snille og velmenende foreldre. Siss er jenta som skolekameratene samler seg om. Hun er lederen i gjengen av både gutter og jenter, skoleflink og god i idrett – ja, "ho var utan vidare den som *styrte* i fritids-levenet", sies det i romanens innledende sider (11). Så er det da også slik den akademiske resepsjonen i all hovedsak har presentert henne: som en sosialt veltilpasset småjente, en selvskreven lederskikkelse som en kald vinterdag opplever død, fortvilelse og ensomhet og av den grunn strever med å takle sorgens og meningsløshetens perspektiver. Noen eksempler: Ellisiv Steen skriver om hennes utgangspunkt at hun ennå lever "i en trygg barneverden med godt hjem, kloke og snille foreldre, fast posisjon mellom kameratene på skolen, hvor hun leker like godt med gutter og jenter" – og setter deretter opp Unn som en tydelig motsats til dette. "Unn er revet løs fra sin naturlige sammenheng med familien", sier hun. "Hun har ingen far, moren er død, og den snille moster hun bor hos, greier ikke å komme henne virkelige nær. Hun har forskanset seg i en ensomhet som hun både forsvarer og ønsker seg ut av. Derfor prøver hun å nærme seg Siss. Motsetningen mellom denne ensomme og den som *lever i et naturlig samfunn med miljøet*, retter oppmerksomheten mot problemet fellesskap-ensomhet, kontakt-isolasjon" (Steen 1964 – uthevet her). Spesialpedagogen Ingunn E. Nilsen betrakter Siss som "ei sterk og sikker jente som er leder i venneflokket". Riktig nok er hun mørkeredd, skriver Nilsen, men dette hindrer likevel ikke at hun fremstår som "en sterk og sunn jente med gode forutsetninger for å knytte fullgode relasjoner til andre mennesker". Hun hevder videre at "[r]edningen for Siss som holder på å fryse inne i seg sjøl, i isolasjonen, ligger i de andre menneskene. I de gode mellommenneskelige relasjonene", for deretter å beskrive foreldrene som "gode nok" i Donald Winnicotts betydning av ordet: "å gi sitt barn tilstrekkelig med hjelp og omsorg slik at barnet kan utvikle et sunt selv". På bakgrunn av blant annet slike iakttakelser konkluderer hun derfor med at "[b]ygda Siss lever i er preget av et godt sosialt nettverk hvor alle stiller opp for den som har det vanskelig" (Nilsen 1996). Dagne Groven Myhren poengterer i sin

analyse hvordan varmen symboliserer "vilje og evne til kommunikasjon", en forståelse som danner en viktig horisont for hennes senere påstand om at "Siss kommer så heldig gjennom sin krise" fordi hun "i utgangspunktet *står i en solid sosial sammenheng*, omgitt av mennesker som er glade i henne" (Myhren 1987 – uthevet her). Brit Sørlløe tegner på sin side et bilde av Siss som et følsomt, lett omkastelig og sårbart pikesinn som lider av kraftig mørkeredsel. Hun er også "Unns rake motsetning" og "de to danner et komplementært par", skriver hun: "Siss har alt det som Unn mangler: et trygt og godt hjem med både mor og far, et solid nettverk, mange kamerater. Hun er et sosialt midtpunkt, boltrer seg som naturlig leder i leken" (Sørlløe 1992).

Så langt resepsjonen.² I det følgende vil jeg forsøke å tegne et noe annerledes portrett av Siss, et bilde preget av usikkerhet, skamerfaring og behov for bekreftelse og aksept. Vi skal møte en elleveåring som opplever stor følelsesmessig distanse til foreldrene, som kjemper med det irrasjonelle og unevnelige, som finner bekreftelse gjennom egen flinkhet og som hele tiden viser en grunnleggende lengsel etter anerkjennelse og ekko.

Siss' er ikke alene om slike erfaringer i *Is-slottet*. Mye av det samme kunne også vært sagt om Unn, den andre av romanens to hovedpersoner. I artikkelen *Mellom nærhet og distanse: om Unn i Tarjei Vesaas' roman Is-slottet* (Fredwall 2004), leser jeg blant annet denne figuren i lys av Friedrich Nietzsches tragedieforståelse og hans tilnærming til Apollon og Dionysos, grekernes to guder for kunst. I den tyske filosofens ungdomsverk, *Tragediens fødsel*, springer kunstens liv og utvikling ut av den grunnleggende motsetningen mellom det apollinske og det dionysiske: mellom rus og drøm; beherskelse og impulsivitet; måtehold og grensesprengning; distanse og nærhet; orden og oppløsning; selverkjennelse og selvforglemmelse. Nietzsche går her til angrep på en sokratisk rasjonalitet som i hans øyne kom til å forrykke forholdet mellom det dionysiske og apollinske i kunsten. Det dionysiske ble fortrent til fordel for det apollinske. Kunsten ble gjort til noe livsfjernt og fornuftstro, et drama der det gåtefulle og uforklarlige ved tilværelsen ble erstattet med det rasjonelle og forståelige. Alt må gjøres forståelig for å bli vakkert, var den estetiske sokratismens øverste lov, et credo som frembrakte en nærmest urokkelig tro på logikkens muligheter der den flyttet kunstens fokus fra forsoning og innlevelse over på det rasjonelle (Nietzsche 1993). Disse perspektivene utgjør i min tolkning et viktig bakteppe for forståelsen av Unn, som nettopp kjemper med å sette ord på det vanskelige, unevnelige og irrasjonelle, dette som ikke kan synliggjøres eller språkliggjøres overfor andre: ufornuftige følelser, skamerfaring, uverdighetsopplevelse, erfaringer av annerledeshet, ensomhet. Denne skamerfaringen – eller redselen for å blottstille seg selv overfor andre – er med på å drive henne inn i ensomheten utenfor normaliteten. Samtidig viser hun et sterkt behov for et tett og nært forhold til et annet menneske som ser, bekrefter og forstår henne. Og det er i denne

---

² En nærmere presentasjon av den akademiske resepsjonen – de avhandlinger, essays og fagartikler som er publisert om romanen i Skandinavia eller skrevet på et skandinavisk språk – er gitt i Fredwall 2002.

spenningen mellom distanse og nærhet, rasjonalitet og irrasjonalitet jeg tolker Unns posisjon og utvikling i romanen (Fredwall 2004).

Som sagt: Jeg tror en slik tilnærming kan være svært fruktbar for en forståelse av så vel Unn som Siss, selv om tyngdepunktet i det følgende vil være hos Siss. I *Is-slottet* fremstår Siss og Unn nærmest som to komplementære aktører, som to skikkelser som utfyller og belyser hverandres utvikling og oppførsel. Dette kommer kanskje sterkest til uttrykk i speilscenen på Unns rom der likheten glir over i et nesten enhetlig Vi, et Oss med samme lepper og samme munn. For aldri er vel møtet mellom dem fylt av mer åpenhet og nærhet enn nettopp her:

Siss visste ikkje kva som skulle til, men sette seg ved sida av Unn på sengekanten. Dei heldt spegelen i kvar sin kant, heldt han opp for seg, sat heilt stille side ved side, omtrent kinn ved kinn. Kva såg dei? Dei såg seg bort før dei hadde aning om det. Fire auge med glimt og strålar under vippene. Heile spegelglaset fullt. Spørsmål som skyt fram og gøymer seg att. Eg veit ikkje: Glimt og strålar, glimt frå deg til meg, frå meg til deg, og frå meg til deg åleine – inn i glaset og tilbake, og aldri noko svar på kva dette er, aldri noko løysing. Dei raude putande leppene dine, nei det er mine, så likt! Håret på same måten, og glimt og strålar. Det er oss! [...] Dei let spegelen falle, såg einannen med raude andlet, fortumla. Dei lyste mot einannen, gjekk over i einannen, det var ei ufatteleg stund (25).

Scenen er en god innfallsport til det som skal presenteres i resten av denne artikkelen. Her fokuseres det nemlig nettopp på de tingene både Siss og Unn mest av alt lengter etter: å bli sett og bekreftet, konkretisert gjennom øyne og munn. De hadde "stråla einannen inn i auget" (33), fortelles det, og det er som om forskjellene dem imellom viskes ut når de er sammen; det er ikke lenger mulig å si hvem av de to jentene som tenker hva. Det er et stort Vi som opptrer, et homogent Oss som ikke setter grenser mellom Du og Jeg. Det er ikke bare Jeg som nå ser i speilet, det er Vi, og dette Vi tenker de samme grensesprengende tankene: "[V]era med Unn. Alltid", går det for eksempel gjennom Siss (ibid.). "Med ein gong var ho ikkje åleine. Hadde funni noken ho kunne fortelje all ting til", tenker Unn på sin side dagen etter (48). I speilscenen synkroniseres denne følelsen idet ansiktene deres nærmest smelter sammen i et "Det er oss!" (25), og de ser begge kimen til dette som de begge har gått og lengtet etter: et nært forhold til et annet sterkt menneske som forstår og ser.

BEHOVET FOR Å BLI SETT OG BEKREFTET

I sin klassiske bok *Playing and reality* peker den skotske barneterapeuten Donald Winnicott på hvordan barnet helt fra første stund har et ønske om å bli speilet. Ethvert barn har et grunnleggende behov for forståelse, for å bli bekreftet som individ og for å kjenne at det virkelig eksisterer, sier han og tildeler morens ansikt en fundamental betydning i denne prosessen. Winnicotts utgangspunkt er at barnet helt fra begynnelsen av er orientert mot en tett binding til moren; gjennom dette opplever det ikke bare

nødvendig beskyttelse og bekreftelse, det utvikler også en grunnleggende evne til å elske seg selv og andre. Hvordan en mor møter sitt barn er derfor av avgjørende betydning for dets senere følelsesmessige utvikling; hun trer kort og godt frem som et speil der barnet gjennom å betrakte hennes ansikt også ser seg selv (Winnicott 1971). Speiling handler slik sett om både forventning og identifisering, bekreftelse og respons. Svikter de betydningsfulle andre sin oppgave, kan barnet komme til å trekke seg tilbake, isolere seg, oppleve seg uelsket. Den sveitsiske psykoanalytiker Alice Miller, som i likhet med Winnicott har forsket på den grunnleggende viktigheten av at barn blir anerkjent som seg selv, oppsummerer dette godt når hun skriver:

Every child has a legitimate narcissistic need to be noticed, understood, taken seriously, and respected by his mother. In the first weeks and months of life he needs to have the mother at his disposal, must be able to use her and to be mirrored by her. This is beautifully illustrated in one of Winnicott's images: the mother gazes at the baby in her arms, and baby gazes at his mother's face and finds himself therein [...] provided that the mother is really looking at the unique, small, helpless being and not projecting her own introjects onto the child, nor her own expectations, fears, and plans for the child. In that case, the child would not find himself in his mother's face but rather the mother's own predicaments. This child would remain without a mirror, and for the rest of his life would be seeking this mirror in vain (Miller 1981:32).

Slike perspektiver kaster så langt jeg kan se et viktig lys over *Is-slottet* og Siss. Like etter at Unn er forsvunnet hører vi for eksempel hvordan Siss er blitt med i letingen. Ute er det mørkt, lufta er fylt av et tett, ugjennomtrengelig snødrev og Unn er savnet. Den nye venninnen Siss nettopp hadde fått, jenta hun noen timer i forveien hadde speilet seg sammen med og tenkt at hun alltid skulle være hos, er forsvunnet: "Lykter blinka halvblinda av drevet inne i skogsna og på moar. Rop steig, men dei nådde ikkje langt. Stappmørkret hindra rop å trenge fram. [...] Siss hadde falli saman i eit holt. Ho var aldri lenger unna enn ho såg lykter og hørde tummel. Far hennar hadde ein slags kontakt med henne, men ho heldt seg godt til kanten. Ho fall brått saman i eit holt ved tanken på Unn" (88f). Så skjer det: Midt i kaoset og den iskalde frykten hører hun med ett en stemme, et rop fra en gutt som gledesstrålende skamklemmer henne i den tro at hun var Unn:

- Er det ikkje Unn? sa den framande, og slokna. Det let så herleg, men ho måtte seia: - Nei det er Siss dette. Dei sterke armene slepte henne så skarpt at ho fall mot ein stake og slo seg. Guten sa sinna: - Du får halde opp å tulle slik her! Alle må tenke det er du. - Eg må vera med eg, så. Eg kjenner henne. Kjenner Unn. - Jaså, sa han mildare. Ho var ikkje sinna på han, ho heller. - Slo du deg? - Nei aldri det grann. - Eg ville ikkje heller det - men eg såg du slo deg. Ei lita glede midt i elendet (90).

En bitteliten setning. Et ørlite lys i det stumme mørket: Jeg så du slo deg. Midt i frykten og kaoset, i den febrilske letingen etter en forsvunnet venninne, kommer øynene mot henne

som en kjærkommen oppmuntring. Alt det vonde forsvinner for et lite øyeblikk fordi hun opplever å bli lagt merke til, bekreftet og sett som menneske. "Ei lita glede midt i elendet".

Videre: Etter våkenatten blir Siss sengeliggende, og det går lang tid før hun begynner på skolen igjen. Den første skoledagen hører vi hvordan hun står i forsvarsposisjon når klassekameratene spør henne om Unn: "Ho visste ikkje av før ho gjorde eit hopp mot dei, ho var sprek og brukte kunne hoppe så det sokk i dei, ho hoppa fram mot dei og ropte vilt: - Eg held det ikkje ut! Med det heiv ho seg rett ned i snøhaugen framfor dei og tuta" (124f). Det er da en av guttene i klassen kommer bort til henne. "- Siss, sa han, med mykje godleik. Puffa smått i henne med støvelen. Ho såg opp på han" (Ibid.). Og hun kjenner en kjærkommen og god varme strømme gjennom seg. Guttens oppmerksomhet og bekræftelse betyr så mye for henne at hun siden tenker: "Ho var takksam, morgonen vart lettare enn ho hadde tenkt seg, mykje lettare enn det såg ut til med den syrgjelege opninga" (126).

Den samme varme følelsen velter opp i henne da det noen dager senere kommer ei ny jente i klassen som uforvarende setter seg på Unns gamle plass:

Alle såg på Siss. Siss som i det siste var blitt ein annen. Siss som dei lengta etter å få att. No fekk dei vise henne kor opptekne dei var av henne. Siss fekk dette mot seg som ei bylgje, og det slo tilbake frå henne, medan kinna hennar fekk meir farge. Ein hastig glede ho ikkje hadde tenkt seg (134f).

Men aller sterkest kommer den til uttrykk i møte med den halv voksne gutten, han som en senvintersdag hadde vært og soknet etter Unn. "Du med gropene", sier han til henne (174), og Siss blir uendelig glad: Hun fremstår nemlig ikke bare som én i mengden. Hun er spesiell, hun er Jenta med gropene – en identitet ingen andre har: "Snø-tid og døds-tid og stengde kammers hadde det vori – og så kjem ein altfor bums på andre sida av det, blir dim i auga av glede fordi ein gut seier: du med gropene", tenker hun rett etter møtet (175). Og vi forstår: Gjennom denne guttens ord har den vesle jenta endelig opplevd å bli tatt på alvor, han har vist en form for identifisering som gir henne en opplevelse av å være sett og positivt bekreftet. Denne tolkningen blir forsterket av at det senere understrekes hvordan "ho fekk frem gropene" (180) i samtalen med gutten med støvlene – den gutten hun utvikler gryende erotiske følelser for. Siss liker denne gutten, "[h]o fekk hug til å ta bort han, eller helst at han ville gjera noko slikt", fortelles det (ibid.) – og som et uttrykk for dette kommer gropene til syne, hennes eget spesielle identitetsmerke.

SISS OG DE BETYDNINGSFULLE ANDRE

Vi har til nå blitt oppmerksomme på den unge jentas behov for å bli akseptert, sett og speilet. Det er denne gjenklangen som fører til de små glimtene av glede som strømmer gjennom henne, og det er disse forsiktige tegnene som etter hvert får henne til å bli oppmerksom på sine egne følelser og sin egen identitet. På den måten kan det være nærliggende å spørre: Hvordan er forholdet mellom Siss og foreldrene? Og hva er det som gjør at hun har en slik lengsel etter ekko?

I Tarjei Vesaas' siste roman *Båten om kvelden* fortelles det om mennesker som sitter i stoler og gjør ingen ting: "Stolane er forletne, ingenting vart gjort. Ingen ting skal heller gjerast i morgon – men stolane skal vi fylle og nikkane skal nikkast", heter det i kapitlet som har fått det betegnende navnet "Den forspilte dagen kryp bort på buken" (Vesaas 1968:103). Vi møter i denne skildringen mennesker, et fellesskap av "skallar", som sitter tilbakeholdne i trygge stoler og hører om andres lidelser og sorg. De vet om hva som skjer, de kjenner til at andre behøver hjelp, men likevel forholder de seg passive og yter ingen innsats.

Kapitlet gir en god innfallsvinkel til å forstå hvordan interiøret brukes også i *Is-slottet*. Stoler blir her stående som symbol for en distansert og passiv holdning til andre menneskers liv, lidelse og problemer, mens sengekanter representerer det diametralt motsatte: følelsesmessig åpenhet, empati og ønske om nærhet. Det er derfor interessant å legge merke til at foreldrene til Siss gjennomgående settes i forbindelse med stoler. Far satt "makeleg i stolen sin og var heime", og mor "sat med ei bok som vanleg", heter det om dem (39), og det ligger svært nær å tolke denne skildringen som et uttrykk for at "heime" for far var å sitte godt tilbakelent i stuas lenestol. Det er da også slik Siss finner dem da hun kommer stormende av reid inn i stua etter springmarsjen fra Unn, "drivande andsløppen og sliten, og med pusten frosen til istappar i den oppslegne kåpekragen" (40). Begge sitter de i stolene, og det eneste de får seg til å si til datteren er et lite: "[e]r det noko, Siss?", etterfulgt av en kort latter (ibid.).

Det kommer derfor heller ikke som noen overraskelse at foreldrene i sin glede over at datteren skal på tur med skolekameratene igjen blir knyttet til deres passive posisjon: "[H]o sat med mor og far på sidene av seg om kvelden", heter det her om Siss (182 – uthevet her), en plassering som også uttrykkes gjennom foreldrenes kommentarer til det som har skjedd: "Vi har venta på den dagen du kom glad heim", sier faren, mens moren gjør det klart at de "visste at dagen måtte koma" (182f – uthevet her). Begge disse setningene uttrykker et distansert og stillesittende handlingsmønster. Passive og tilbakelente observerer de at datteren deres har det vondt; som en ibsensk Nora venter de på at det vidunderlige skal skje, samtidig som de selv vegrer seg mot å bli for mye innblandet i andres liv. For som det heter: "Dei fór ikkje opp i angest ved å sjå Siss og sjå korleis ho såg ut, forspregd og tilrima. Dei sat i stolane sine og sa roleg: - Kva i all verda, Siss?" (39).

Allerede i romanens innledende sider blir denne anelsen om at alt ikke er som det skal være i forholdet mellom foreldrene og Siss bekreftet. "Far og mor var så lite redde av seg såleis. Store vegen, sa dei då ho reiste i kveld. Var berre å la dei seia det. Ho var mørkredd sjølv" (8), heter det her, en forsiktig og antydende beskrivelse av hvordan foreldrenes opptreden fyller datteren med usikkerhet. Den vesle jenta våger ikke å fortelle at hun har det vondt; hun tenker at det er hennes egne følelser det er noe feil med, og på den måten blir hun gående å bære på de vanskene som etter hvert fyller henne. "Siss vart liten. Men

ho gløynde ikkje å halde munn med det som var hendt”, fortelles det for eksempel etter synet av Unn i isslottet (152).

Alt tyder på at begge foreldrene er oppriktig glad i datteren. Så er da også alt de gjør tilsynelatende fylt av velment godhet og varme. For Siss er dette bare ikke nok. Hun sitter igjen med en opplevelse av at de ikke tar følelsene hennes alvorlig. De ler av mørkeredselen hennes, de unnlater å gå inn på det vanskelige i forbindelse med denne frykten og Unns forsvinning og tyr i stedet til enkle løsninger på problemene: latterliggjøring fremfor å hjelpe; varme bad fremfor samtale. Morens velmenende, men likevel så farlige, utsagn ”*det er du som kan få lov til å berre tenke på Unn*” (128) får henne for eksempel til å kapsle seg enda mer inn i seg selv. Når Siss videre kommer med sin hjerteskjærende bebreidelse ”dei tenker *ikkje* på Unn no” (ibid.), bagatelliserer moren det hele med at dette vet du ikke, eller at folk har nok å tenke på om de ikke også skal tenke på Unn. I seg selv tilsynelatende velmente og riktige utsagn, men ingen av dem tar datterens sorg og angst på alvor. Etter det opprivende synet av Unn i isslottet heter det da også: ”Det vanlege kjende rådet hennar mor når ein kom heim frå eit eller anna bask: i laugebalja. Ta deg eit bad” (151). Men varme bad hjelper ikke for de følelsene Siss har: ”Ho låg i det varme vatnet, men såg for seg andletet mellom lynande isrosar og glimt. Det stod for auga stadig. Trøttleiken og velværet etterpå ein slik tur var ende borte i kroken og venta, men slapp ikkje til. Her fanst isvegger med fire gonger for store andlet i” (152).

BEHOVET FOR Å TILPASSE SEG

Jeg har så langt konsentrert meg om den ene betydningen av ordet ”se”: Siss’ behov for å bli sett. Men verbet kan også knyttes til den unge jenta som subjekt, til Siss som den som ser, planlegger og observerer. Ifølge Winnicott og Miller vil et barn som har en gjentatt opplevelse av ikke å være sett, ofte utvikle det de kaller et *falskt selv* for å beskytte seg. Dette *falske selv* tilpasser seg omgivelsene og skjuler på den måten sitt *sanne selv*. Selvfølgelig må ethvert menneske til en viss grad tilpasse seg for å fungere i et samfunn; det er ikke dette Miller og Winnicott retter søkelyset mot. Deres observasjoner knytter seg snarere til de situasjoner der tilpasningen blir så dominerende at barnets egne følelser skjules. Gjennom en slik tilpasning fremmedgjøres mennesket fra sitt eget vesen, det falske selvet blir en maske som den sanne personligheten kan gjemme seg bak, og det dannes en kunstig fasade – en som-om-personlighet – som ikke motsvarer den indre sannheten. På den måten smelter en slik sammen med omgivelsenes ønsker og forventninger at det nærmest blir umulig å ane det som ligger bak (Winnicott 1971; Miller 1981).

Siss viser gjennom hele romanen en bemerkelsesverdig stor evne til å lese hva omgivelsene tenkeikkr og føler. I det samme hun kommer inn i mosters hus for å møte Unn, er hun for eksempel straks oppmerksom på at ”[m]oster *såg* ut til å vera litt pratesjuk” (19 - uthevet her) og at hun ”*såg* ut som ho gjerne ville vori med inn til Unn på

kammerset" (20 - uthevet her).³ Den samme evnen skildres også i hennes første møte med Unn. "Inne i timane viste det seg straks at Unn var ein av dei skarpaste. Men ho let seg ikkje merke med det, dei fekk ein litt uvillig vørndnad for henne. *Siss merkte seg godt alt slikt. Sansa at Unn stod sterk* på den einsame plassen sin i skolegarden", fortelles det (13 - uthevet her). Denne evnen til å smelte sammen med omgivelsenes ønsker og forventninger trer særlig tydelig frem i situasjoner som er vanskelige, utrygge og kompliserte. Ett eksempel på dette er avkledningsscenen på Unns rom der Siss konsekvent tilpasser seg det som skjer. Ikke mindre enn tre ganger i denne korte scenen viser hun at hun behersker tilpasningens kunst til fulle. Den første antydningen ser vi idet Unn vil kle seg naken. Denne invitasjonen overrasker Siss, men så med ett synes også hun at dette skal bli gøy: " - Du, no kler vi av oss! Siss stirte litt. - Kler av oss? Unn såg ut som ho glitra. - Ja.. Berre kler av oss. Det er moro det, vel? Ho byrja sjølv med ein gong. Visst! Hovudstup *syntest Siss òg det skulle vera moro*, og byrja i ein fart å få kleda av" (26f - uthevet her). Like etter står de nakne foran hverandre, og det fortelles hvordan Siss straks ønsker å sette i gang med leken og "det veldige livet som vel hørde til" (27). Scenen er preget av at Siss bedriver et spill, hun opptrer som en tilpasningskunstner som gjemmer seg bak regler og forventede reaksjoner og på den måten pliktskyldig gjør det flinke piker skal i slike situasjoner. Kler en seg naken skal en også leke, sier de erfaringene hun har fra liknende episoder, og derfor står hun straks klar til å sette i gang med det livet "som vel hørde til". Denne form for tilpasning ser vi også mot slutten av avkledningsscenen, der hun først sier: "Men her er då varmt, synest eg", for så - etter Unns divergerende synspunkt - raskt å skifte mening: "Siss kjende etter. Det var visst sant. Ein stod her og fraus lite grann" (27f). På bakgrunn av dette blir det kanskje litt mer forståelig at Siss reagerer som hun gjør når Unn hele tiden setter i scene uventete ting. For den nye venninnen gjør nærmest ingen ting av det Siss hadde forventet skulle skje. Hun kler seg naken, forsøker å betro henne ting ingen andre visste om og sier deretter at hun ikke tror hun kommer til himmelen. Den fortvilte Siss vet til slutt ikke hva hun skal gjøre; hun forsøker å redde situasjonen ved å si ting som passer seg og rømmer til slutt ut i tøyseprat ("Det blir vel snart så kaldt at eg fryser nasane av meg på vegen" (33)), en utrygghet som fører til at Unn ikke får fortalt det hun ønsker. Siss' usikkerhet og tilpasning fører på den måten indirekte til det tragiske som snart skal skje, om det i det hele tatt er mulig å bruke en slik setning i forhold til en elleve år gammel skolejente; det som skjedde på rommet ble for vanskelig til at Unn orker å se venninnen igjen så raskt: "Ho hadde skremt Siss så Siss flydde. Gjekk ikkje an å treffe henne like etterpå! Gjekk ikkje an å gå på skolen i dag" (44). Det tragiske ved denne opplevelsen forsterkes bare av de tankene Siss har kvelden før. Like før hun forlater Unn skal hun nemlig til å fortelle hvor mye hun verdsetter vennskapet med den nye venninnen: "Du kan seia meir ein annen

---

³ I *Is-slottet* møter vi en blanding av personal og aural, allvitende fremstilling, en fortellerteknikk der synsvinkelen beveger seg glidende mellom det allvitende refererende og en indre, personlig farget dialog eller monolog. I de to første kapitlene har dette fortellerperspektivet hovedsakelig ligget hos Siss, og jeg tolker da også innledningen til det tredje kapitlet (og de to gjengitte sitatene) i lys av dette. En nærmere - om enn ikke utførlig - tolkning av *Is-slottets* fortellerteknikk, og hvordan fortelleren enkelte steder trer inn i det samme spenningsfeltet mellom rasjonalitet og irrasjonalitet som hovedpersonene står i, er gitt i Fredwall 2004.

gong. *Når du vil ein annen gong*” (33), tenker hun inni seg. Men hun sier det aldri høyt. I stedet etterlater hun den andre uten andre ord enn tøysete og flau vendinger – og oppfører seg dermed ikke ulikt de voksne: distansert og fylt av redsel for å uttrykke egne følelser.

BEHOVET FOR Å FREMSTÅ SOM ”FLINK PIKE”

Jeg er på bakgrunn av det som nå har kommet frem derfor dypt uenig med dem som beskriver Siss som en person som lever i et naturlig samfunn med miljøet. Tvert om er jeg av den oppfatning at hennes posisjon kan ha gitt både uheldige og passiviserende utslag i forhold til de andre barna. Dette kommer tydelig frem i skildringen av klassekameratene etter at Siss har isolert seg. Riktig nok er Siss hele tiden godt likt av kameratene (*”Dei var der kring henne med ein gong. Tre-fire som var komne før, ringa henne inn. Siss var omtykt”* (123)) og disse er – som vi har hørt – vant til at det er hun som er den ledende skikkelsen: *”ho var utan vidare den som styrte i fritids-levenet”* (11). Likevel er det verdt å merke seg hvordan fortelleren her velger å fremheve verbet *”styre”*: Siss styrer. Hun observerer, trekker i tråder og fremstår på den måten som den dominerende i kameratgjengen. Dette er hun selv bevisst på: *”Siss brukte dei evnene ho hadde til å få flokken med seg”, kan det for eksempel hete* (13f). *”Då skolen byrja, samla klassen seg som vanleg kring Siss, både jenter og gutar. Ho kjende godt at ho likte det i år òg, og gjorde kanskje eit og anna for å halde denne stillinga”, sies det et annet sted* (12 – uthevet her), mens det i møtet med Unn fortelles hvordan *”[h]o hadde gledd seg til å vera den styrande når Unn kom og skulle takast opp”* (ibid.).

Det kan av den grunn være interessant å legge merke til hva som skjer idet Siss *ikke* lenger er flokkens leder og styrer. Det første signalet får vi allerede kort tid etter sykeleiet, skildret gjennom et underlig møte med gutten med støvlene. Denne gutten har til nå vært en av dem som ikke har kommet til syne under Siss’ ledelse. *”Før hadde han alltid vori i bakgrunnen. Aldri ensa liksom, hangi med”, heter det om ham* (125). Nå er det plutselig han som tar initiativet til å gå bort og vise Siss godhet, noe som tilsynelatende ville vært utenkelig tidligere. Det samme fortelles også om ei av jentene i flokken, den nye *”leiar-jenta”, som hun betegnende nok omtales som. Første gang Siss er tilbake i skolegården etter Unns forsvinning, hører vi nemlig hvordan denne ”såg ut til å ha skaffa seg leiarstilling på stutt tid”* (126). Bare få dager uten Siss som leder, kommer dermed nye egenskaper og sider frem hos skolekameratene, hos mennesker som hun i svært liten grad har lagt merke til før. Mye tyder på at Siss i sin streben etter å styre, etter å være best og på den måten få oppmerksomhet og bli sett, har satt de andre skolekameratene i skyggen. Ja, hun *overser* dem ganske enkelt, ikke med overlegg eller vilje, men på grunn av sin egen opptatthet av å være leder og flink pike: *”I flokken var ein styrar eller to no òg. To som skulle føre ordet i eit slikt høve. Forundra såg Siss at den eine var han guten med støvelen, han som ein gong hadde dukka opp av det ukjende liksom, og synt henne godhug. No viste det seg at han var bliven ein leiar. Den andre var jenta som straks hadde overteki etter Siss”* (181f – uthevet her). Om denne nye lederjenta heter det noen få sider senere: *”Siss kjende stråling frå henne, sansa styrken hennar. Den hadde vori løynd, men*

i vinter hadde det sprungi fram i dagen – slik det hadde gjort med den guten med støvelen” (192 – uthevet her).

Det er i denne sammenheng jeg også langt på vei forstår Unns utsagn om at hun ikke kan være med i leken i skolegården. Helt fra første skoledag fortelles det hvordan hun plasserer seg utenfor de andre i skolegården, i betraktende avstand til de lekende barna: ”Ute stod ho ved veggen og var ikkje med i noken leik. Stod såg roleg på dei” (14), en beskrivelse jeg altså delvis mener kan leses i lys av Siss og hennes rolle i skolegården. Ved å gli inn i leken og den støyende normaliteten blant skolekameratene, ville nemlig Unn på samme måte som de andre blitt en del av Siss’ spill om oppmerksomhet og ekko. Slik ville også hun latt seg dominere og styre til å bli én i flokken, og slik ville det blitt vanskeligere å oppnå et tett forhold til Siss. I min lesning plasserer Unn seg dermed ikke bare i utkanten fordi hun er sky og har behov for å sette grenser mellom seg og andre, men også fordi hun på den måten får anledning til å stå på utsiden og observere. Ved å avslå invitasjonen, sier hun nei til å bli en del av flokken omkring Siss. I stedet tar hun selv initiativ til kontakt, og på den måten får hun både regien over det som skjer og legger forholdene til rette for et mer likeverdig vennskap, et møtested der Siss’ styremetoder blir brutt og de begge får større anledning til å fremstå som *den de er*. Dette inntrykket blir ikke svakere av at Siss i det følgende reagerer helt i tråd med det vi nå har sett. Etter Unns invitasjon forsøker hun straks å overta regien og kontrollen ved i stedet å be den andre hjem til seg: ”Vil du bli med meg heim i dag, Unn?”, spør hun nærmest intuitivt, men får et kontant svar tilbake: ”Nei. Det er du som må koma heim til meg, elles vil eg ikkje” (16).⁴

Det er mye som tyder på at den nye lederjenta viser en langt større vilje til å bekrefte skolekameratene enn det Siss tidligere har gjort. Hun har tilsynelatende ikke det samme behovet for å bli speilet og sett som det Siss har, og derfor har hun heller ikke problemer med å trekke seg tilbake når Siss igjen er sammen med dem på vei mot isslottet: ”Den strenge jenta var som heilt borte”, heter det nå, ”brukte ingen ting av sin mynde” (195). Denne jenta er en av romanens treblåsere, en av disse skikkelsene som ser og bekrefter og som selv ikke i så stor grad behøver å bli speilet. Dette kommer tydelig frem i kapitlet ”Treblåsarar”, der det gjentatte ganger vises hvordan hun er oppmerksom på Siss’ følelser og på den måten kommer henne i møte med bekreftelse og aksept. På vanlig måte planlegger Siss hvordan ting skal gå fore seg, men lederjenta ødelegger denne tilpasningen:

Siss var så tidleg ute at ho meinte ho skulle vera den første på møtestaden. [...] Men det viste seg å vera ein annen som òg hadde tenkt å vera først, og var det. Då Siss kom fram, stod alt den fāmælte leiar-jenta på plassen. [...] - Eg tenkte det var greitt om eg var her når dei kom, sa Siss like fram. - Ja, greiast

---

⁴ Men dette er langt fra hele forklaringen. Jeg tror også Unns avstand til de andre barna – og det jeg omtalte som den støyende normaliteten i skolegården – henger sammen med skamerfaring og opplevelsen av å være annerledes. For mer om dette, se Fredwall 2004.

for deg. Eg gissa på det. Difor stakk eg av stad tidleg, eg vil gjerne treffe deg før dei andre kjem (190).

Slik ser vi hvordan lederjenta ikke lenger lar Siss planlegge og dominere som hun tidligere har gjort. I stedet viser hun vilje til å se og respektere Siss, til å ta følelsene hennes på alvor og gjennom dette bekrefte henne slik at hun kan bli i stand til å vende tilbake i flokken igjen. Det er denne åpenheten mot hennes sårbarhet og følelser som gjør at Siss settes istand til å komme ut av isolasjonen. Hun innser at hun faktisk får respekt og oppmerksomhet også når hun ikke tilpasser seg. Og hun opplever seg sett, noe en ser et klart eksempel på i vandringen mot slottet, der lederjenta gjentatte ganger viser empati, innlevelse og tilstedeværelse i forhold til Siss' situasjon. På den måten kan Siss la sine egne personlige kvaliteter tre tydeligere frem, konkretisert i gropene i ansiktet hennes. Barna fremstår slik sett – sammen med moster og den halv voksne gutten (bindeleddet mellom barna og de voksne) – som romanens treblåsere, de som våger å sette ord på det som er vanskelig, som legger merke til personene omkring og som ikke unngår det vanskelige.

Kort sagt: Barna er de i romanen som ser og som gjør noe med dette. I den første gryende kontaktsøkingen mellom Unn og Siss heter det for eksempel: "Så sa ei veninne litt avundsjuk til henne: - Det er svært så oppteken du er av Unn. - Nei. - Er du ikkje det? Du glør på henne støtt og stadig, det *ser* vi då endeleg" (15 – uthevet her). Litt senere hører vi hvordan flokken legger merke til at noe var skjedd i møte med Unn: "Var ho alt annleis? Ei jente frå den gamle gjengen spurde utan vidare - Kva er det, Siss? - Ikkje noko. Viste det alt på henne at ho ville gå ifrå dei og gå til Unn som i jubel? Hadde dei så skarpe auge?" (77). Slik mer enn aner vi hvordan barna blir stående for det impulsive, for dem som "utan vidare" (ibid.) ser den andre og setter ord på hva de føler og tenker. Kameratflokkene dekker ikke over eller unngår vanskelighetene. "Vi har ikkje gløymt henne!", forteller de Siss når hun mest behøver det (155). Og de konfronterer henne med hvordan hun har oppført seg den vinteren: "- Det har *ikkje* vori stas i vinter, Siss. Siss raudna. Den andre heldt fram: - Kvifor gjorde du det?" (191).

Som en motsats til barna står de voksne. Både Siss' foreldre og læreren⁵ plasserer seg på trygg avstand i stolene sine, distansert og passive til det vonde og problematiske i

---

⁵ I *Is-slottet* omtales menneskene gjennomgående ut fra synsvinkelen til de to hovedpersonene Siss og Unn: gutten med støvlene får navnet sitt på grunn av den gode gjerningen han gjorde mot Siss; den andre jenta har overtatt Siss' rolle i gjengen og blir dermed kalt den nye lederjenta; den halv voksne gutten blir for Siss stående som et bindeledd mellom barna og de voksne, mellom de som er empatisk til stede, ser og setter ord på det som er vanskelig, og de som er mer tilbakeholdne og leter i det skjulte; moster er Unns tante og omtales dermed også kun som det. Slik sett gir mange av navnene viktige signaler om den betydning figurene har for Siss og Unn. Det er derfor ikke bare bemerkelsesverdig, men også påfallende at skolelæreren gjentatte ganger omtales som et kateter. "Kateteret heldt fram" (79) eller "[h]an på kateteret fortalde" (78). Ifølge *Nynorskordboka* betyr ordet "kateter" både talerstol og bord og stol for lærer, og spørsmålet blir derfor: Hva er det som gjør at fortelleren faktisk flere steder karakteriserer læreren som en stol? Svaret kommer så langt

tilværelsen. Også de har evnen til å se, til å vite om menneskets sårbarhet og skjørhet. De gjør bare ikke noe med det. Følelser skal dekket over. Det vanskelige skal skjules eller unngås. Mørkeredsel blir skjemet bort, og sorg og død unngår en å snakke om. Idet Siss skal oppsøke moster, råder for eksempel moren henne til å ha med seg følge – ikke fordi hun behøver en som kan støtte, trøste og oppmuntre henne, men på grunn av at moster av den grunn "spurde mindre" dersom hun "ikkje var åleine med henne" (118). På samme måte advarer doktoren barna mot å nevne "den vonde hendinga" (165), mens manngarden på sin side tier stille om sin egen sårbare verden (103f).

Hva som ville ha skjedd hvis de voksne hadde verbalisert sine egne problemer, er ikke godt å si, men kanskje kunne den "sorge-song" som fantes i mennene ha hjulpet Siss til å føle at hun ikke var alene om å ha det vanskelig, at usikkerhet og redsel også er noe som finnes i menneskene omkring og at følelsene hun strir med ikke er unormale. At en slik fortolkning kan ha noe for seg, understrekes blant annet av at det er idet et voksent menneske setter ord på egen utilstrekkelighet at det skjer et vendepunkt i Siss' liv. Det er i natterørket sammen med moster at hun lærer å verbalisere løftet til Unn, og det er gjennom deres samtale at hun blir i stand til å se situasjonen med nye og annerledes øyne. Det er moster som tar initiativet til denne samtalen; hun kaller på Siss en gang denne går forbi, og i ly av skumringen kan de si ting som de ellers ikke hadde våget å fortelle. Moster bryter dermed denne kvelden de voksnes tilbakeholdne og distanserte holdning. Hun flirer ikke av Siss' opplevelser. Heller ikke bortforklarer eller glatter hun over. Tvert om konfronterer hun den andre med problemene, samtidig som hun lar henne fortelle om det hun har opplevd. "Du må altså ikkje tru at folk har heilt gløymt den dei leita etter. Det har dei ikkje, det veit *eg*", forteller hun Siss (166).

Også moster kjemper med mye av det samme som de andre voksne: "[E]g burde gått rundt og takka alle menneske. Men eg greier det ikkje, eg er ikkje slik laga", sier hun til Siss (ibid.). Men om hun ikke er slik laget, overvinner hun likevel trangen til å unngå det vanskelige. På den måten ikler hun sin egen sårbarhet i ord og setninger, en åpenhet Siss ikke i tilstrekkelig grad har opplevd før. Kanskje er det derfor ikke så rart at jenta mot slutten av samtalen undrende tenker: "Kva i all verda var det som gjorde denne litt tufsete

---

jeg kan se, tydelig frem i replikkvekslingen den dagen Unn forsvinner: "Læreren såg langs radene: – Er det ingen som er veninne med Unn og veit om ho kanskje er sjuk? Ho har ikkje vori borte ein dag sidan vi byrja i haust", spurte han, etterfulgt av følgende karakteristiske og avslørende utsagn: "Er ho *så* einsam?" (80). Ved på den måten å legge vekt på adjektivet "så", synliggjør han at han allerede visste at Unn var ensom, han var bare ikke klar over hvor stor denne ensomheten var. Av dette blir det tydelig at læreren allerede i lang tid hadde lagt merke til at Unn ikke hadde det bra, at hun var ensom og alene og på den måten behøvde hjelp fra andre mennesker. Likevel gjorde han ingen ting med det. Han plasserer seg i stedet på sidelinjen av hennes liv, som passiv, tilbakeholden tilskuer ved kateteret – skolens, rasjonalitetens og samfunnets lærestol – og lar henne bli værende i sin ensomhet (Fredwall 2004).

moster til noko ein fekk hug å gå med heile natta, om det skulle vera?" (166). Både Siss og moster makter nemlig denne kvelden å verbalisere mye av det problematiske som de begge har opplevd; moster gjør det mulig for Siss å fortelle om det vonde hun har gjennomgått og slik opplever den vesle jenta at et annet menneske endelig tar hennes verden og følelsesliv på alvor.

Senere får vi høre hvordan også hennes møte med den halv voksne gutten føles frigjørende. Denne gutten står som et bindeledd mellom det barnlige og det voksne, mellom de som klarer å sette ord på det de føler og de som ikke gjør det. Gjennom dette synliggjør han at de voksne virkelig bryr seg. Siss og moster er ikke alene om å tenke på Unn, det finnes mennesker som stadig er ute og leter etter henne – de makter bare ikke å uttrykke omtanken og omsorgen i ord. Det mennene ikke klarte å gjøre foran isslottet og det doktoren fraråder sambygdingene å gjøre, det makter den halv voksne gutten. "[E]nno var det altså noken som gjekk langs elva og søkte og kom slitne heim att. Gjekk der einsame. [...] Ei søking omtrent bortanfor all meining", tenker hun og blir fylt av varm glede: Unn er ennå ikke glemt (175).

Disse observasjonene fører oss inn mot det siste momentet i artikkelen: det tematiske problemet figurene har med å kommunisere og forholde seg til egen og andres sårbarhet, vansker og problemfylte følelser. I *Is-slottet* symboliserer lyset det harmoniske, rasjonelle og livsbejaende, mens mørket representerer det motsatte: det problemfylte, irrasjonelle og truende redselsfylte som den enkelte frykter og forsøker å overvinne. Disse kontrastene uttrykker dermed mye av den underliggende problematikken i romanen, menneskets grunnleggende ulike måter å takle det vanskelige og tilsynelatende irrasjonelle mørket på: Siss, som i begynnelsen av fortellingen fylles av redsel, men etter hvert våger å ta mørket og følelsene på alvor; foreldrene, som tilbakeholdent latterliggjør datterens mørkeredsel; moster, som bruker mørket til å uttrykke sin egen sårbarhet og takknemlighet; Unn, som i slutten av slottvandringen lar seg forsone og innhulle av et digert soløye. Slik sett blir figurenes relasjon til lyset og mørket – sammen med andre symboler, som for eksempel stolene – en viktig indikator på det forhold de selv synliggjør til egne og andres problemer og irrasjonelle følelser. Allerede i tekstens første linje skildres det for eksempel hvordan Siss' hvite panne "bora seg fram gjennom mørkret" (7). Siss' oppførsel er – som vi har sett - i stor grad knyttet opp til kunnskap og rasjonalitet – til å opptre som det flinke barnet, "the poor gifted child" (Miller 1981), som gjør og sier de riktige tingene og som finner bekræftelse gjennom det. Hun er jenta som skolekameratene samler seg om, lederen i gjengen av både gutter og jenter, skoleflink og god i idrett. Gjennom flinkheten opplever hun å bli fremhevet, og denne oppmerksomheten gir de ekko og bekræftelser hun så inderlig har lengtet etter. Dette kommer tydelig frem i avkledningsscenen der hun nærmest automatisk skaper en konkurranse mellom seg og venninnen: "I kapp med Unn, for å bli før Unn", går det intuitivt gjennom henne (27). Og en finner det igjen i skildringen av den første skoledagen etter sykeleiet. "[F]ordi ho hadde gjort lovnaden og skulle halde seg unna, drog ho seg til minnes *rader av vellykka ting* dei hadde funni på i saman" (124 – uthevet her). Hun tenker ikke på alt det morsomme og rare de hadde opplevd sammen. Heller ikke fokuseres det

på de personlige eller følelsesmessige relasjonene dem i mellom. I stedet legges vekten på alle de vellykkete tingene de hadde gjort sammen mens hun var leder i kameratflokk.

Samtidig er hun mørkeredd, og står på den måten midt i polariseringen mellom det rasjonelle og irrasjonelle. Første gang vi møter henne, blir det beskrevet hvordan hun forsøker å kontrollere vanskelighetene. Foten settes markert i bakken slik at hun hører skrittene, redselen gjøres om til en lek, et slags kognitivt spill som overskygger det truende, og på den måten får hun mot til å fortsette: "Fall ein for freistinga til å stiltre seg fram, var ein seld. For ikkje å tala om dersom ein i dårskap la til sprangs. Då ville ein fort kaste seg inn i eit *sanselaust* sprang", fortelles det (8). Slik narrer hun seg selv til å overse mørkeredselen, ja, hun omtaler følelsene som "dårskap" og fremstiller dem på den måten som latterlige og dumme. I slutten av romanen synliggjør derimot Siss en helt annen trygghet enn tidligere når det gjelder å takle dette sanseløse og irrasjonelle, en måte å forholde seg til det truende på som ikke før har vært der. Hun er riktig nok fremdeles like redd, men i stedet for å latterliggjøre og overse dette, konstaterer hun nå at de irrasjonelle følelsene er der og at de faktisk skremmer henne (jf. 185). Åpningslinjen, der det beskrives hvordan den lyse pannen (det positive og kognitive) borer seg målbevisst frem gjennom mørket (kaoskreftene og det irrasjonelle), ser slik ut til å være svært betegnende for hennes posisjon og kamp i romanen (Fredwall 2004).

ECCE HOMO – SE DET MENNESKE! AVSLUTTENDE REFLEKSJON

Jeg har i denne artikkelen forsøkt å synliggjøre hvor grunnleggende viktig det er at barnet blir sett og bekreftet av sine betydningsfulle andre. Behovet for å bli bekreftet ligger som et fundamentalt element i menneskets liv, lengselen etter følelsesmessig aksept og ekko. De betydningsfulle andres rolle er å gi barnet tilbake til sitt eget selv, de trer frem som et speil der barnet gjennom å betrakte de andres ansikt også ser seg selv. Svikter de betydningsfulle andre sin oppgave, kan barnet komme til å trekke seg tilbake, isolere seg, oppleve seg uelsket – kort sagt: skamme seg.

I dette ligger det en forståelse av at menneskets identitet utvikles i samspillet med andre, i den kulturelle og sosiale sammenhengen den enkelte til enhver tid er en del av. Skam vokser ut av manglende respons, av egen blottstilling og av opplevelsen av å være uelsket. Det enkelte mennesket som speiler seg i den andres ansikt, fremstår slik sett som et svært sentralt bilde i vår kultur – ja, ifølge selvspsykologien er det selve nøkkelaffecten i menneskets personlighetsutvikling (Skårderud 2001). Dette gjør at kjennskap til skamfølelsen og dens ulike forkledninger blir av helt essensiell betydning for en teologi som ønsker å være til stede i samtidsmenneskets liv. Samtidig utgjør denne innsikten en viktig horisont for kirken hvis den gjennom gudstjeneste, sjelesorg og andre kirkelige handlinger skal kunne møte det skamfulle mennesket på en måte som ikke forsterker eller underbygger skamerfaringen.

Denne artikkelen er et forsøk på å vise hvordan skjønnlitterære tekster kan bidra til å fremme en slik forståelse, på å hente frem et språk fra den akademiske verden, ikke det et

ansikt og et navn – Siss og Unn – og slik synliggjøre hvordan skam og manglende respons kan tre frem i dagliglivet. Over førti år etter at *Is-slottet* første gang ble utgitt, fremstår fortellingen fremdeles som et svært interessant studieobjekt. Romanen er i min lesning en tekst om ekko og bekreftelse, om rasjonalitet og irrasjonalitet, nærhet og distanse, et skjørt og sårbart rop om nødvendigheten av anerkjennelse og tilstedeværelse og et nagende varsko om hva som kan skje når dette ikke blir innfridd. Dette er en tematikk som det i lang tid fremover vil være grunnleggende viktig å belyse og utdype – ikke bare for en teologi som akademisk forholder seg til virkeligheten som totalitet, men også for en kirke som daglig stilles overfor menneskelig skamerfaring, sorgreaksjon og behov for følelsesmessig bekreftelse.

En studie av *Is-slottet* danner et godt utgangspunkt for en slik tilnærming.

REFERANSER

- Fredwall, T. E. (2002). *I møte med Den andre: Et religionsfilosofisk forsøk på dialog mellom teologi og litteratur, eksemplifisert gjennom en studie av Tarjei Vesaas' roman Is-slottet*. Hovedoppgave. Det teologiske menighetsfakultet, Oslo.
- Fredwall, T. E. (2004). Mellom nærhet og distanse: Om Unn i Tarjei Vesaas' roman *Is-slottet*. *Edda*, 218-237.
- Iser, W. (1978). *The act of reading: A theory of aesthetic response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Løgstrup, K.E. (1956). *Den etiske fordring*. København: Gyldendal.
- Miller, A. (1981). *Prisoners of childhood: The drama of the gifted child and the search for the True Self*. New York: Basic Books.
- Myhren, D. G. (1987). En studie i Tarjei Vesaas' roman *Is-slottet*: Symbolikk og forkloristiske allusjoner. *Norskrit*, 22-72.
- Nietzsche, F. (1993). *Tragediens fødsel*. Oslo: Pax.
- Nilsen, I. E. (1996). Isolasjon og kontakt. *Spesialpedagogikk*, 34-39.
- Nynorskordboka: Definisjons- og rettskrivingsordbok*. Oslo: Samlaget, 1986.
- Skårderud, F. (2001). Det tragiske mennesket: Introduksjon til en skampsykologi II. I T. Wyller (Ed.). *Skam: Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne* (ss 53-67). Oslo: Fagbokforlaget.
- Steen, E. (1964). Tarjei Vesaas: *Is-slottet*. *Edda*, 117-128.
- Sørllø, B. (1992). *Temaet sorg i romanen Is-slottet av Tarjei Vesaas*. Hovedoppgave i nordisk, Universitetet i Trondheim.
- Vesaas, T. (1963). *Is-slottet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Vesaas, T. (1968). *Båten om kvelden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock.